

УДК 378.016:781.62

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО-ІНТОНАЦІЙНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

Спіліоті О. В.

У статті визначено педагогічні умови формування музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів музики та проаналізовано їх сутність. Звертається увага на важливість створення педагогічних умов у процесі фахової підготовки. Ключові слова: мислення, музично-інтонаційне мислення, педагогічні умови.

В статье определяются педагогические условия формирования музыкально-интонационного мышления будущих учителей музыки, анализируется их сущность. Акцентируется внимание на важность создания педагогических условий в процессе профессиональной подготовки. Ключевые слова: мышление, музыкально-интонационное мышление, педагогические условия.

The article deals with pedagogical conditions of forming musical-intonation thinking of would-be music teachers. The essence of these conditions is analyzed. Special attention is paid to the importance of creating these conditions in professional training. Key words: thinking, musical-intonation thinking, pedagogical conditions.

Сьогодні стає актуальною проблема розробки ефективної методики формування музично-інтонаційного мислення, яка б змогла застосовуватися у процесі музично-теоретичної та виконавської підготовки майбутніх учителів музики. У музичній педагогіці проблемі формування музичного мислення присвячені праці Ю. Алієва, В. Белобородової, О. Давидової, О. Маркової, Д. Кабалевського, В. Старчеус, Б. Яворського та ін. Істотний внесок у формування музичного мислення зробили дослідження, що стосуються музичного сприймання (Б. Асаф'єв, Є. Назайкінський, О. Ростовський, О. Рудницька, Б. Яворський); розвитку творчого мислення (Б. Асаф'єв, Ф. Арзаманова, М. Бонфельд, Т. Бондаренко, А. Горемичкін, Д. Кабалевський, М. Картавцева, Ю. Рагс, О. Шацило, Б. Яворський та ін.); фахової підготовки вчителя музики (Є. Абдулін, О. Апраксина, Л. Арчажникова, Л. Василенко, Д. Кабалевський, А. Козир, Г. Ніколаї, О. Отіч, Г. Падалка, В. Шульгіна та ін.).

Складність та багатогранність музичного мистецтва, в якому емоційне та інтелектуальне перебуває у постійній взаємодії, визначають необхідність саме комплексного підходу до формування музично-інтонаційного мислення. Важливим у цьому процесі стає створення певних педагогічних умов.

Мета статті полягає у визначенні педагогічних умов формування музично-інтонаційного мислення та врахування їх у процесі музичного навчання.

Для визначення умов формування музично-інтонаційного мислення ми дотримувалися принципів сучасної психолого-педагогічної науки, орієнтирами якої є індивідуальний підхід до розвитку особистості, забезпечення активного характеру навчання, цілеспрямований вплив на становлення мислення та діяльності студента, формування світогляду та духовної культури майбутнього вчителя музики. Перелік цих принципів дає можливість визначити й обґрунтувати педагогічні умови формування музично-інтонаційного мислення студентів у процесі фахової підготовки. На наш погляд, такими умовами є: педагогічне керування процесом формування музично-інтонаційного мислення; формування мотивації до музичної діяльності; формування умінь музичного сприймання; створення ситуацій, які вимагають активізації музично-інтонаційного мислення; збагачення музичного досвіду, знань і музично-аналітичних умінь.

Процес формування музично-інтонаційного мислення вимагає **педагогічного керування**. О. Ростовський розглядає педагогічне керування як вираз сутності, характеру і функціонального аспекту виховної роботи, яка спрямовується на організацію навчальної та іншої суспільно значущої діяльності учнів, встановлення духовної суспільності вчителів і вихованців, стосунків взаємної поваги і довіря [6, с. 82].

У музично-педагогічній системі об'єктом керування є людина – особистість з усіма її фізіологічними та психологічними особливостями. Формуючи музично-інтонаційне мислення майбутніх учителів музики, слід враховувати психологічні характеристики студентського віку, які визначаються як період пізньої юності або ранньої дорослості. У цей період студент оволодіває всіма різноманітними соціальними ролями дорослої людини, отримує право вибору, набуває певної юридичної та економічної відповідності, має можливість включитися в усі види соціальної активності, здобувати вищу освіту та отримувати професію [4, с. 50–51].

Залежно від особистості об'єкта процес керування має бути гнучким [6, с. 83]. Так, у педагогіці етап виховного впливу не повторюється і зафіксувати його неможливо. В. Ражніков зазначав, що зміст діяльності викладача складають реальні творчі вчинки. Викладач створює творчі ситуації, які включають: діагностику особистого стану учня, напрям його мотивації (його налаштування, самопочуття, актуальні потреби – з чим прийшов на урок, що його хвилює, у чому причина його скованості тощо); послаблення дій особистих перепон (конформізм, комплекси тощо); надавання уроку часової форми, з кульмінаціями та спадами у роботі, з чергуванням напруги та послаблення на різних рівнях, гри, показів, навіювання [5, с. 36].

Процес керування формуванням музично-інтонаційного мислення у своїй структурі містить *керування предметом, керування учнями, самокерування*.

Організація музично-освітнього процесу вимагає певних дій, серед яких можна виокремити:

- *в організаційному аспекті*: підбір музичного матеріалу для сприймання, опрацювання його із детальним аналізом (акцент на інтонаційні особливості твору, композитора, стиль, жанр). Моделювання процесу майбутнього опитування, що ґрунтується на комплексному аналізі опрацьованого матеріалу, із залученням усіх студентів. Розробка відповідних вправ, які б сприяли формуванню музично-інтонаційного мислення. Урахування існуючих ефективних методик розвитку музичного мислення взагалі. Використання психологічних прийомів щодо активізації мисленневих дій;

- *у соціальному аспекті*: прислухання до побажань студентів щодо організації уроку; творча, інтелектуальна співпраця з ними, моделювання планів удосконалення наступних занять. Ретельний аналіз запитань студентів і розробка програми та плідної взаємодії з ними;

- *у рефлексивному аспекті*: аналіз учителем ефективності як керівника навчального процесу на основі критеріїв реального покращення знань та результатів студентів. Планування своєї діяльності, яка б враховувала реальні можливості студентів. Проектування планів своєї співпраці з учасниками навчального процесу. Аналізування власних якостей як стратега й лідера, що працює на перспективу.

Наступна умова формування музично-інтонаційного мислення є **мотивація до музичної діяльності**. У психолого-педагогічній літературі мотиви навчальної діяльності тлумачаться як "ідеальні сили" учіння. Процес учіння має свою закономірність, яка визначається наступними компонентами: "потреба – ситуація – установка – мотив". Цю структуру необхідно розуміти як механізм, де *потреби*, що потрапляють у певну *ситуацію*, створюють *установку на дію, що мотивується*.

Визначаючи мотив як об'єкт діяльності, О. М. Леонтьєв акцентує увагу на тому, що "роль загальної цілі виконує усвідомлений мотив, який перетворюється, завдяки усвідомленості, на мотив-ціль" [2, с. 105].

Мотив є необхідним компонентом будь-якого акту поведінки. П. Анохин підкреслював, що будь-яка зовнішня інформація, яка надходить до центральної нервової системи, співставляється з домінуючою у даний момент мотивацією та оцінюється відповідно до неї. Мотив є детермінантом і початковою ланкою процесу розвитку особистості. Таким чином, у процесі розвитку особистості постають наступні компоненти: *потреба, мотив, дія, ціль*, а також *фактор зацікавленості* [1, с. 220].

Становлення найпростіших форм музичної мотивації пов'язане виключно з позитивним значенням для людини об'єктивних музичних впливів. Домінування індивідуальної вибірковості й активності в загальній системі детермінації музичної діяльності визначає соціальну специфіку музичних впливів. На думку Г. Тарасова, генезис музичної мотивації полягає у перетворенні суб'єктивних феноменів активності (почуттів, ставлень індивіда) на об'єктивні музичні форми активності [7, с. 139].

Музична потреба людини – це суб'єктивно необхідна, стійка форма детермінації музичної діяльності, що періодично діє впродовж онтогенічного розвитку особистості [7, с. 88]; позитивне, стійке ставлення людини до музичного мистецтва [1, с. 16].

У процесі формування музично-інтонаційного мислення слід дотримуватися логічної побудови потреб у музичній діяльності. Орієнтиром можуть слугувати загальні принципи логічного формування потреб: 1) виявлення у студента вже закріплених потреб або потреб, які знаходяться у стані становлення; 2) створення та загострення відповідних ситуацій; 3) планування та проведення студентам необхідної навчально-виховної діяльності, що передбачає формування соціально корисних потреб, і на цій основі – формування світогляду, оволодіння широкими та глибокими знаннями зі своєї професії тощо [2, с. 45].

У низці умов формування музично-інтонаційного мислення особливу місце посідає **формування вмінь музичного сприймання**.

На думку О. Ростовського, головним у формуванні музичного сприймання є збагачення художнього і емоційного досвіду, знань, вмінь і навичок, які допомагають досягнути зміст музичного твору. Так, вчений виділяє наступні вміння та навички, які допомагають зрозуміти музичний образ: уміння виділяти інтонаційні зв'язки твору, стежити за розвитком основних інтонацій; відчувати жанрові ознаки як у простих формах (пісня, танець, марш), так і в більш розвинутих; розрізняти на слух національно-стильові особливості музики та її драматургічний розвиток; виявляти змістовність використаних у творі виразних засобів [6, с. 78].

Для виявлення музично-інтонаційного мислення необхідне створення певних **ситуацій**. Відповідно до структури музично-інтонаційного мислення (сприймання, рефлексія, творчість) є ймовірним створення ситуацій до музичного сприймання, ситуацій до рефлексії, ситуації до творчої діяльності.

Створюючи ситуацію сприймання музики, необхідно враховувати такі чинники: а) емоційний стан студентів, їх активність і пасивність, інтереси і прагнення на час сприймання, особистий досвід; б) поведінку викладача, експресію, паузи, інтонації, використання правильної міміки і жестів, вибір інформаційного змісту [6, с. 135].

При створенні ситуацій музичного сприймання негативними є такі чинники: а) незбігання установок викладача й студентів, коли викладач має цікавий задум заняття, але група байдужа і неуважна; б) відсутність у групі комунікативної взаємодії; в) існуюча негативна оцінка групи, надана іншими колегами; г) звуження функцій спілкування до інформаційних завдань; г) невпевненість викладача у собі; д) неправильне інтерпретування психічного стану студентів.

Для виявлення усвідомлення особистістю музичних явищ ідеальним є створення такої ситуації, яка б припускала такі форми роботи: усний аналіз, опитування, анкетування, тобто вербалізацію сприйнятого музичного матеріалу. Ефективними формами роботи у даному напрямку можуть бути вступні бесіди перед прослуханням творів, обговорення й аналіз творів, написання невеличких творів-роздумів про музику. Корисним буде використання словника емоційно-образних визначень музики О. Ростовського, наданий у вигляді таблиці. Вчений зазначає, що такі таблиці стимулюватимуть учнів, які недостатньо володіють лексичним багатством мови, до глибшого усвідомлення своїх музичних вражень і переживань [6, с. 237].

Продуктом музично-інтонаційного мислення є творча діяльність, яка реалізується у створенні музики, в інтерпретації та у вербалізованому вимовлянні. Ці діяльності потребують створення ситуацій, які б активізували цей процес, стимулювали студентів до самостійної музичної діяльності.

Важливим орієнтиром для створення ситуації до творчої діяльності є індивідуальний підхід. Головним стає створення позитивного емоційного фону. Відтак, творча ситуація народжується завдяки психологічному ставленню викладача до студента, створенню певної сприятливої атмосфери, яка б розкривала творчі здібності, активізувала творчий процес, стимулювала їх до самостійної роботи, формувала творчу свідомість. Творча свідомість учня, на думку В. Ражнікова, полягає у тому, що він, знаходячись у діалогічному ставленні з педагогом, з музичним твором, засвоює особливий спосіб ставлення до останнього. Тобто "учень стає спроможним створювати суб'єктивну емоційно-образну програму як народжену ним форму існування музики" [5, с. 39]. Цей момент визначає початок *художньої самостійності*.

Ступінь сформованості музично-інтонаційного мислення залежить від музичного досвіду та знань, від наявності музично-аналітичних умінь. Ці чинники замовили наступну умову – **збагачення музичного досвіду, знань та музично-аналітичних умінь.**

У процесі усвідомлення людиною моделі світу значне місце посідає когнітивна сфера. Процес пізнання має два ступені: чуттєве відображення – відчуття, які безпосередньо пов'язані з впливом предметів на органи відчуттів; відображення абстрактно-теоретичне – логічне пізнання, до якого належать мислення та уява. Так, мислення та уява є основою специфічного людського пізнання, перетворювальної функції людського інтелекту, продуктивності і творчої діяльності особистості. Пізнавальний процес залежить від інтелекту людини.

Базовою основою формування музично-інтонаційного мислення є накопичення *музичного тезаурусу*. Я. Мільштейн зазначав: "Чим вищий тезаурус виконавця, чим більше його інтелектуальне та емоційне багатство, чим ширша та глибша його особистість, тим значніші, яскравіші, змістовніші асоціації, що виникають у нього при зіткненні з авторською думкою, з первинною інформацією" [3, с. 18].

У збагаченні змісту інформації особливу роль відіграє накопичення музично-теоретичних знань, які студент набуває протягом музичного навчання. Збагачення музично-теоретичних знань удосконалює музично-аналітичні уміння, які реалізуються у процесі аналізу структури, фактури, гармонії, стилю музичного твору, у знаходженні конкретних ознак музичного твору.

Отже, музично-теоретичні знання можуть і повинні забезпечити правильне тлумачення музичного твору, впевнену художню інтерпретацію. Розуміння засобів виразності, що складають важливі ознаки стилів і жанрів, допомагають майбутнім учителям музики визначити зміст твору.

Означені педагогічні умови повинні враховуватися в процесі формування музично-інтонаційного мислення майбутніх учителів музики. Ретельність у підході до керування цим процесом, визначення правильних завдань, впровадження відповідних умовам ефективних методичних принципів активізує музично-інтонаційне мислення, забезпечує якісний навчальний процес і музично-творчу діяльність студентів.

Література

1. Анохин П. К. Биология и нейрофизиология условного рефлекса / П. К. Анохин. – М. : Медицина, 1968. – 547 с.
2. Леонтьев А. Н. Проблема развития психики / А. Н. Леонтьев. – 4-е изд. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 584 с.
3. Мильштейн Я. И. Вопросы теории и истории исполнительства / Я. И. Мильштейн. – М. : Сов. композитор, 1983. – 266 с.
4. Подоляк Л. Г. Психология вищої школи : навч. посіб. для магістрантів і аспірантів / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – К. : ТОВ "Філ-студія", 2006. – 320 с.
5. Ражников В. Г. Три принципа новой педагогики в музыкальном обучении / В. Г. Ражников // Вопросы психологи. – 1988. – № 1. – С. 33–41.
6. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в основній школі : навч.-метод. посіб. / О. Я. Ростовський. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001. – 272 с.
7. Тарасов Г. С. Проблема духовной потребности (на материале музыкального восприятия) / Г. С. Тарасов. – М. : Наука, 1970. – 192 с.